

Konference Mezinárodního institutu pro etnometodologii a konverzační analýzu

Mannheim, 2.–5. 7. 2019

Ačkoli učebnice sociologie i některé odborné monografie zpravidla prezentují etnometodologii (EM) jako statický a vývojem pozdější sociologie již překonaný projekt, jedná se o čím dál živější pole společenskovo vědního výzkumu, které se i 50 let od vydání přelomových Garfinkelových *Studies in Ethnomethodology* (1967) stále výrazněji stává polem mezinárodním. Nejčerstvějším dokladem je nedávná konference Mezinárodního institutu pro etnometodologii a konverzační analýzu (*International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis, IEMCA*), která proběhla ve dnech 2. až 5. 7. 2019 v německém Mannheimu. Celkem již 14. konference této celosvětové organizace (založil ji nedávno zesnulý George Psathas, jehož nekrolog byl otištěn v *Sociologickém časopise* 2/2019) se zúčastnilo na 400 badatelek a badatelů z 39 zemí světa.

Kromě jazykové a národnostní rozmanitosti byla konference charakteristická také rozmanitostí tematickou. Jednání probíhala v šesti paralelních sekcích a následující shrnutí tak je pouhým fragmentem, navíc pochopitelně poznamenaným profesními orientacemi a zájmy autora této zprávy. Nemohl jsem se kupříkladu systematicky účastnit (až na několik výjimek) sekcí zaměřených specificky na konverzační analýzu, která byla ovšem v kontextu konference jinak dosti dominantní, což ostatně odráží i skutečnost, že organizátorem letošní konference IEMCA byl mannheimský *Institut für Deutsche Sprache*. Vazby mezi konverzační analýzou a současnými trendy v lingvistice jsou jistě dost úzké, bude o nich ovšem podrobněji pojednáno v jiné zprávě (od P. Kaderky, J. Nekvapila a F. Túmy v časopise *Slovo a slovesnost* 1/2020). Zde se spíše zaměřím na příspěvky, které měly blíže k sociologickým tématům, třebaže v podobě specificky etnometodolo-

gické – tedy zdůrazňující aspekty sociální interakce na konkrétním místě v konkrétním čase jakožto projevy a instance nadindividuálních společenských struktur.

První konferenční den zahájila přednáškou pro všechny účastníky L. Mondada, jedna z průkopnic multimodální etnometodologické analýzy, která v současnosti působí na Basilejské univerzitě. Zaměřila se na svůj výzkum „smyslových praktik“ (*sensorial practices*), konkrétně na organizaci praktik spojených s ochutnáváním (jídla či nápojů). Jak je v dnešní EM a konverzační analýze běžné, východiskem jí byly videonahrávky přirozeně se vyskytujícího jednání v různých kontextech. Na nahrávkách z kuchyní restaurací, obchodů se sýry, ale i z laických ochutnávek piva ilustrovala některé aspekty „anatomie ochutnávání“, tedy systematické organizace této všudypřítomné sociální činnosti. Zdůraznila, že ochutnávání není čistě individuální záležitostí, ale prostřednictvím různých ustálených a obecně srozumitelných metod je „uveřejňováno“ a „učiněno pozorovatelným“. Stejně tak se ovšem lidé v různých kontextech orientují ke specifickým a jedinečným rysům daného prostředí a k cílům, jež jejich jednání právě vedou.

Významným (a hojně navštíveným) panelem, který se konal v první den konference, byla série příspěvků věnovaných vztahu mezi etnometodologií a etnografií. Jak se dalo očekávat, ukázalo se, že v této záležitosti nepanuje naprostá shoda. Tak kupříkladu J. Velkovska předložila přesvědčivě podložený názor, že EM (je-li praktikována důsledně) není s etnografií kompatibilní, neboť vycházejí ze dvou různých koncepcí sociálního jednání. Etnografie vychází z interakcionismu a usiluje o znovuztvárnění sociálních scén v textové podobě, zůstává přitom však externalistická – jejím cílem je popis z hlediska pozorovatele, třebaže důkladně obeznámeného s pozorovaným prostředím. EM je oproti tomu vedena snahou o niterný, až fenomenologicky založený „popis“ sociálních fe-

noménů jakožto průběhů jednání (*courses of action*) z hlediska jejich přímých účastníků. Zároveň však zde zazněly i hlasy volající po fúzi EM a etnografie jako v příspěvku Ch. Meiera zu Verl a C. W. Eisenmanna, jejichž argument vycházel z předpokladu, že EM a etnografie jsou vzájemně úzce provázané, nejednoznačně rozlišitelné a že jedna bez druhé v podstatě není možná. Následně o vztahu EM a etnografie promluvili dva z nejvýraznějších představitelů současné EM, A. W. Rawls a M. Lynch, kteří se soustředili i na různé pojetí kultury ve společenských vědách a způsoby, jimiž lze odhalit a popsat uspořádanost zkoumaného sociálního prostředí. Rovněž se přiklonili k názoru, že EM a etnografie jsou vzájemně komplementární, ale nekompatibilní přístupy k analýze společenské reality.

Z prvního konferenčního dne lze ještě zmínit panel zaměřený na roli moderních technologií v současné společnosti. Populární badatelka a popularizátorka konverzační analýzy E. Stokoe promluvila o rozboru nahrávek z „mystery shoppingu“ a kriticky zproblematizovala tento hojně užívaný metodologický postup. R. Li předvedl analýzy praktického průběhu bezhotovostních plateb v současné Číně. E. S. Ilo-mäki pak ve svém příspěvku pojednal o komunikaci mezi lidmi pokročilého věku a jejich opatrovateli, zprostředkované on-line videokonferenčním softwarem.

Druhý den konference zahájila úvodní přednáškou již zmíněná E. Stokoe, která otevřela téma genderu, tak jak se odráží v mluvené řeči během každodenních sociálních interakcí. Naznačila možnost propojit zájem konverzační analýzy o sekvenčnost řečového jednání se Sacksovou ideou členské kategorizační analýzy (ČKA, angl. *membership categorization analysis*), jež se zaměřuje na to, jak s různými kulturními a sociálními kategoriemi pracují a nakládají sami členové společnosti. Dílo H. Sackse bylo též jádrem následujícího rozsáhlého panelu, organizovaného jedním ze současných předních proponentů ČKA R. Fitzge-

raldem. Zde zazněly příspěvky věnované archivnímu výzkumu v Sacksově pozůstatosti (Fitzgerald), výměnám pozdravů ve videokomunikaci (Licoppe), stejně jako možnostem a výzvám EM v digitálním věku (Housley). V sousedním panelu Švýcar-ka F. Oloff představila svůj konverzačně analytický výzkum češtiny, přičemž se soustředila na sekundární repliky, konkrétně pak slovo „přesně“ a různá jeho využití v interakci. Ukázalo se, že ani pro rodilé mluvčí nemusí být jazyková praxe tak jasná, jak se může zdát.

Již zmíněná tematika moderních technologií se odrazila i v odpoledním panelu, soustředěném na oblast tzv. interakce lidí a počítačů (angl. *human-computer interaction*, HCI). Ch. Hrnčal referovala o využití robotů (konkrétně *Pepper*) v péči o osoby v pokročilém věku; M. Kjaer promluvila o využívání umělých figurín v tréninku zdravotnického personálu; S. Tuncer se pak zaměřila na sociální praktiku pozastavení videa při praktických aktivitách vykonávaných na základě instruktážních YouTube videí (např. oprava bicyklu). Vymezila v tomto kontextu tři typy pauzování videa: (1) za účelem reorientace od sledování videa k samotnému praktickému jednání; (2) za účelem lepšího porozumění obsahu videa; (3) za účelem nalezení a přípravu potřebných hmotných předmětů.

Třetí den konference začal německý sociolog Ch. Meyer přednáškou na téma „We’s in Interaction“. Východiskem mu bylo dílo nedávno zesnulého etnometodologa a antropologa Ch. Goodwina, zvláště pak jeho poslední kniha *Co-Operative Action*, fenomenologická sociologie A. Schütze, A. Gurwitsche a P. Christiana; využil rovněž koncept „interkorporeality“, který na základě díla fenomenologa Merleau-Pontyho rozpracoval japonský etnometodolog A. Nishizaka. K ilustraci toho, jak se v interakci rodí „my“, jež v jistém smyslu překonává hranice individuálních subjektů jako biologických organismů a utváří nový tělesný *gestalt*, využil vlastní empirické

materiály z různých prostředí, jako jsou utkáni v boxu nebo cirkusová vystoupení artistů. Zdůraznil, že základem vzniku „my“ a interkorporeality je i synchronizace vnitřního času jednotlivých účastníků dané interakce.

Jednou z odpoledních sekcí třetího dne byl panel věnovaný detailu a jeho smyslu v etnometodologickém zkoumání. Zahájil jej D. Macbeth, který kriticky zhodnotil některé rozšířené postupy v současné konverzační analýze, jež se spíše než na snahu hlouběji porozumět konstituci dané sociální situace a jejím parametrům zaměřují na skládání ukázek z empirických dat metodou „cutting and pasting“. O. Lindwall následně ukázal, že ani 65 let po vzniku EM není ještě zcela jasně vyřešen problém adekvátního popisu tělesných aktivit v jejich konstitutivních detailech. Navíc zdůraznil, že některé relevantní detaily sociálních aktivit nemusí být rozpoznatelné a pozorovatelné ani na základě podrobné analýzy jejich videonahrávek. Již zmíněný M. Lynch, klasik STS a „workplace studies“, pak pohovořil o vztahu EM a konverzační analýzy, zvláště pak – kriticky – o úloze a smysluplnosti tvorby kolekcí (*building collections*) jako metodologického principu. Po přestávce ještě následoval společný příspěvek amerického fenomenologa a etnometodologa K. Libermana a italského sociologa G. Feleho, zaměřený na etnometody využívané při (profesionálním i amatérském) ochutnávání kávy.

Za zmínku ještě stojí panel věnovaný „hybridním interakcím“, tedy interakcím zahrnujícím určitý technologický nástroj. Francouz M. Relieu promluvil o zajímavém případě jednoduchého chatbota Lenného, který je již 10 let volně k dispozici a využíván k vyhýbání se obtěžujícím marketingovým telefonátům. Ačkoliv je Lenny tvořen jen 16 předem nahranými replikami, které se přehrávají ve stále stejném pořadí, daří se mu na dosti dlouhou dobu „oklamat“ volající, často i na několik desítek minut. M. Zouinar referoval o svém vý-

zkumu hlasově řízených systémů v domácnosti (à la *Alexa*). Y. Gan a Ch. Greifenhagen představili některé výsledky výzkumu zaměřeného na videohovory mezi dětmi čínských ekonomických migrantů a jejich rodiči v zahraničí. Třetí konferenční den uzavřela vzpomínková akce na nedávno zesnulého G. Psathase, výše již zmíněného zakladatele IEMCA.

Poslední konferenční den, který byl vlastně jen dopolednem, netradičně začal panely a až následně jej zakončila čtvrtá „keynote speech“. Z ranního panelu věnovaného rytmu sociální interakce stojí za zmínku například příspěvek M. Staacka, jenž pohovořil o fenomenologické praxeologii, resp. etnografii smíšených bojových umění. V metodologicky reflexivním referátu zmínil například problém, jak nejlépe uchopit podstatu sdílené rytmicity (opakované cvičné údery během tréninku) jen na základě videonahrávek. Připomněl, že rytmus se v sociální interakci vyjevuje na mnoha úrovních – sluchové, zrakové, hmatové a proprioceptivní (uvnitř těla) –, přičemž však současná EM a konverzační analýza preferují zejména zvuk (čili jazykovou interakci).

Poslední přednášku pro všechny zúčastněné na konferenci pronesl přední zástupce současné konverzační analýzy J. Heritage z Kalifornské univerzity. Jako téma si zvolil klasickou konverzačně analytickou problematiku polárních otázek, kterou propojil s (neméně klasickým) zájmem o preferenční organizaci řečového jednání. Na řadě konkrétních empirických ukázek uvedl, že preferenční organizace odpovídání na polární otázky je založena na množství bazálních principů, například na interpretaci samotné otázky jako promluvy naznačující preferovanou odpověď („Ve vaší rodině nikdo rakovinu neměl, že?“); do výkladu zahrnul i vlastní pojetí *epistémik*, tedy sociální distribuci vědění a jeho vliv na průběh řečové interakce.

Konference v Mannheimu ukázala, že o EM je v současném Německu i dalších

státech značný zájem mezi mladými badateli a badatelkami. Lze to patrně přičítat nedávným obrátům k praxeologickým přístupům v sociální teorii, ale také rozmachu pokročilých metod analýzy sociální interakce s využitím videonahrávek reálného situovaného jednání, k němuž došlo v po-

sledních 15 letech. I přes určité vnitřní napětí mezi EM a konverzační analýzou, které bylo i na této akci občas patrné, je možno říci, že se tento směr společenskovedního zkoumání osvědčuje jako plodný a přínosný.

Jakub Mlynář